

SZÉNÁSI ZOLTÁN

„Én nem vagyok magyar?”

(A zsidó és a katolikus identitás problémái Radnóti Miklós és Sík Sándor életművében)

(A *zsidó identitás kérdése*) Joggal merülhet fel az olvasóban a kérdés, hogy hogyan került a Radnóti és Sík Sándor zsidó és katolikus identitását vizsgáló dolgozat címébe az Ady ismert verséből származó idézet. A válasz első megközelítésre egyszerű: Sík Sándor idézi 1939. január 8. és 10. között keletkezett naplójegyzetében Arany János és Petőfi mellett Adyt. Az az élethelyzet azonban, amelyben a bejegyzések születtek, sokkal bonyolultabb ennél, s rávilágít az adott korszak, a magyar történelem adott szakaszának ellentmondásosságaira is. A magyar-zsidó fogalom pár szinonimájaként volt értendő a két világháború között is a keresztény-zsidó eredendően vallási tartalmú szó pár, s ennek köszönhetően a történeti, nyelvi és kulturális közösségként értett nemzet fogalmára alapozott identitással szorosán összekapcsolódott, időnként összekeveredett a vallási közösséghez való tartozásból fakadó önazonosság is. Nemcsak Sík Sándor naplójegyzeteinek példája mutatja, hogy azokban az években, amikor több évtizedes asszimilációs folyamatnak véget vetve a magyar társadalom jelentős részében felerősödik az antiszemitizmus, s mindezt a jogalkotás szintjén törvények és rendeletek sora legalizálja,¹ a zsidóság mibenléte mellett bizonytalanná válik annak a kérdésnek a megválaszolása is, hogy „mi a magyar?”, „ki a magyar?”.²

1938-'39 fordulóján tehát egy katolikus szerzetes tanár, cserkészvezető, költő, egyetemi tanár örökíti meg naplójában fájdalmas önvizsgálatát. „A kormány bemutatta és pártja elfogadta az új zsidótörvényt – írja 1938 karácsonyán Sík -. Életem legnagyobb fejbeütése: a javaslat szerint én zsidó vagyok. Néhány hét múlva 50 éves leszek: eddig soha még álmomban se jutott soha eszembe, hogy még ilyen is lehet, hogy magyarságomat kétségbe lehessen vonni. 10 éves voltam, mikor megtudtam, hogy szüleim valamikor születésem előtt zsidók voltak; de azóta egy percig sem jutott eszembe, hogy ebből ilyen

---

¹ Az önmagát „keresztény kurzus”-ként meghatározó politikai rendszer egyik ellentmondására világít rá. A hatalom szellemi alapját jelentő konzervatív ideológiának kezdetektől fogva része volt az antiszemitizmus, de nem volt egyértelműen definiálva, hogy kit is tekintsenek zsidónak. A kérdés már az 1920-ban elfogadott *numerus clausus* kapcsán felmerült, mivel az egyetemekre és főiskolákra való beiratkozást nemzetiségi alapon szabályozó törvény úgy vonatkozott a magyarországi zsidóságra is, hogy az 1868-as nemzetiségi törvény értelmében, amely az anyanyelvet tekinti a nemzetiséghez tartozás kritériumának, a magyarországi zsidóság nem nemzetiség, s nem is a magyar jogrendben ismeretlen „népfaj”, hanem vallási felekezet volt. Hasonlóan vallási alapon határozza meg a zsidóságot az 1938-ban elfogadott zsidótörvény is, míg az ugyanezen év december 23-án benyújtott második zsidótörvény indoklása, noha a törvény végrehajtása során szintén nem tud elszakadni a felekezeti szempontok érvényesülésétől, a zsidóságot a magyarságtól elkülönülő népcsoportként határozza meg. (GYURGYÁK János, *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet*, Osiris Kiadó, Bp., 2001, 117-158.)

² V. ö.: SZEKFI Gyula (szerk.), *Mi a magyar?*, Magyar Szemle Társaság, Bp., 1939.

következtetést is lehet levonni. Az életem nyitott könyv, megmondtam, és benne tucatnál több valóságos könyv is: azokból mindenki napnál világosabban kiolvashatja magyarságomat.”³ A második zsidótörvény tervezetének értelmében Sík Sándor is zsidónak számított, s ez a tény – noha az országgyűlés által elfogadott törvény végül mint egyetemi tanárt és szerzetest kiveszi a törvény hatálya alól - mély számvetésre készítette. „Vajon zsidó vagyok-e én?” – teszi fel a kérdést Pilátussal együtt. Az első válasza: „Vérség szempontjából kétségtelenül igen.” Radnótihoz hasonlóan⁴ Sík is mindkét szülői ágon tisztán zsidó származású volt. Édesanyja, Winternitz Flóra jómódú és művelt, miskolci zsidó családban született, a család az 1870-es évek elején elszegényedett, s Miskolcra Pestre költöztek. Édesapja, idősebb Sík Sándor ügyvéd volt, eredeti családi neve Schik volt, Síkra csak az 1870-es évek végén vagy az 1880-as évek elején magyarosította családnevüket. Mindkét ágon tehát a magyarságba teljesen asszimilálódó zsidó családról van szó. A fent idézett naplórészletből az is kiderül, hogy Sík Sándor szülei a gyerekek születése előtt katolizáltak, Sík tehát már katolikusnak született,⁵ családi és iskolai neveltetése révén nem alakulhatott ki benne a zsidó identitástudat. Idézett naplójegyzeteiben Sík nem is vállalja a közösséget a zsidósággal: „Semmi, de semmi közösséget a zsidósággal érezni nem vagyok képes.”

Lényegében Síkéhoz hasonló választ ad a zsidó identitástudat kérdésére Komlós Aladárnak írt levelében Radnóti is: „Zsidóságomat soha nem tagadtam meg, »zsidó felekezetű« vagyok ma is [...], de nem érzem zsidónak magam, a vallásra nem neveltek, nem gyakorlom, a fajt, a vérrögöt, a talajgyökért, az idegekben remegő ősi bánatot baromságnak tartom és nem »szellemiségem« és »lelkiségem« és »költőségem« meghatározójának.”⁶ Radnóti esetében azonban más az életrajzi háttér. Bár zsidó vallásos nevelésben – ahogy az az előbb idézett levélrészletből is kiderül – ő sem részesült, de zsidó származásával tisztában volt, ezzel folyamatosan szembesülnie is kellett. Már Radnóti családja elindult az asszimiláció útján, a többségi nemzetbe való beolvadás, más nézőpontból a származás, az eredet „elleplezésének”⁷ utolsó két lépését, a névváltoztatást és a vallásváltást Radnóti tette meg. S bár, véleményem szerint, a Komlósnak írt levélben többről van szó, mint a magyar-zsidó költői antológiában való részvétel elutasításáról, annyiban mégis egyetértek Schein Gáborral,

³ Sík Sándor, *Naplójegyzetek* = SZABÓ János (szerk.), *A százgyökerű szív. Levelek, naplók, visszaemlékezések Sík Sándor hagyatékából*, Bp., Magvető Kiadó, 1993, 205.

⁴ FERENCZ Győző, *Radnóti Miklós élete és költészete. Kritikai életrajz*, Osiris Kiadó, Bp., 2005, 19-22.

⁵ Lengyel András tehát téved, amikor azt állítja nemrég megjelent tanulmányában, hogy „Sík [...] maga is zsidónak született, de katolizált [...]” (LENGYEL András, *Radnóti identitás-szerveződésének kérdéséhez*, Forrás, 2009/5, 19.)

⁶ RADNÓTI Miklós, *Napló*, i. m., 210.

⁷ Erving Goffmann nyomán Kovács András használja a „leplezkedés” kifejezést. (KOVÁCS András, *Asszimiláció, antiszemitizmus, identitás = Uő., A Másik szeme. Zsidók és antiszemiták a háború utáni Magyarországon*, Gondolat Kiadó, Bp., 2008, 72.)

hogy Radnóti számára nem volt elfogadható a disszimiláció semmilyen formája mint a kialakult történelmi helyzetre adott válaszreakció.⁸

Ferencz Győző Radnóti Miklós életéről és költészetéről írt nagymonográfiájában Sík Sándor szellemiségének alakulását vizsgálva – véleményem szerint – pontosan világít rá a szintén asszimilált, eredetileg német anyanyelvű családból származó Prohászka Ottokár szerepére, és hatásának ellentmondásosságára. Azt az állítását azonban vitatnám, mely szerint „Sík Sándornak, aki zsidó származása miatt maga is asszimilációs problémákkal küzdött, Prohászka antiszemitizmusának problémáját nem létezőnek kellett tekintenie, hogy ne vonatkoztassa magára.”⁹ Egyrészt ugyanis abban az értelemben, ahogy Prohászka a hazai zsidóságról megnyilatkozott, például a *numerus clausus* vitájában, Sík nem számított zsidónak. Az egyetlen helyes útnak Prohászka Ottokár a zsidóság teljes (nyelvi, társadalmi és vallási) beolvadását látta,¹⁰ s ebből a szempontból Sík életpályája mintaszerű volt. Másrészt viszont ha nem is tudatosan, de Sík sem tudott teljesen mentes maradni Prohászka vagy általában a korszak antiszemitizmusától. Találunk olyan kitételeket naplójegyzeteiben, melyek Prohászka vagy a zsidótörvények tárgyalása során elhangzott érveket idézik: „Tökéletesen látom – írja -, hogy pogányság és erkölcstelenség, ami velük történik, de éppen ilyen tökéletesen látom azt a rengeteg bűnt is, amellyel kihívták maguk ellen a végzetet.”¹¹ Ugyanitt saját magyarságának az igazolására jegyzi meg, hogy a Cserkészszövetség elnökeként ő kezdeményezte a cserkészeten belül a zsidóknak a keresztényektől való különválasztását, hangsúlyozottan világnézeti és nem faji alapon. Van ennél korábbi bizonyítéka is annak, hogy Sík irodalmi értékelését Prohászka művészetfelfogásában is megmutató kulturális antiszemitizmusa határozta meg.¹² Kiss József 1921-ben bekövetkezett halála után Síkot választották a Kisfaludy Társaság megüresedett helyére. A társaság szokásai szerint székfoglaló beszédében elődjét kellett méltatnia. Az 1923-ban az Életben is publikált méltatásban a következőket olvashatjuk: „A művész élményét képzelete és világnézete formálja, azért stílus és világnézet, esztétikai érték és világnézet a

---

⁸ SCHEIN Gábor, *Egy történet jele = Uő., Traditio. Folytatás és árulás*, Kalligram, Pozsony, 2008, 66.

⁹ *I. m.*, 179.

¹⁰ V. ö.: GYURGYÁK János, *A zsidókérdés Magyarországon*, i. m., 299.

¹¹ Sík Sándor, *Naplójegyzetek*, i. m., 206.

¹² Prohászka a *numerus clausus* nemzetgyűlési vitájában például a magyar kultúra és az irodalom elzsidósodásáról beszélt, s párhuzamba állította Adyt és Heinét: „Amint Heine lekicsinyel mindent, ami német, úgy Ady lekicsinyel mindent, ami magyar. Ahogy Heine a kereszténységet csakis karikatúrákban tudja meglátni, úgy Ady Endre a mi magyar tradíciókat és a mi nagy érdekeinket valamiképpen karikatúrákban, valamiképp hamis látószög alatt látja. (...) Én ezt felhozom példaképpül, hogy a zsidóság szelleme miképpen járja át és miképpen hamisítja meg a magyar érzést, a magyar szellemet, a magyar kultúrát, és nem azért, hogy a kegyeteknek a kultúrája vagy szelleme rossz. Én most ettől elvonatkoztatom.” (A Nemzetgyűlés 103. ülése 1920. évi szept. hó 16-án, csütörtökön = *Nemzetgyűlési Napló 1920-1921, V. kötet*, 348.)

legszerveesebb, legelválaszthatatlanabb összefüggésben vannak. Világnézet szempontjából Kiss József szintén szerencsétlen korszaknak és szerencsétlen milliónek volt gyermeke. [...] Kiss József zsidó volt; ezzel adva volt számára a lehetősége a nagyszerű ószövetségi világnézetnek, a zsoltárok és a próféták, vagy akár a középkori nagy zsidó költők világnézetének, akik egy nép lelkét fejezik ki. Őt is elérte a modern zsidóság nagy, végzetes tragikumja: a régi talajról lesiklott, de utat nem talált a lába alá.”¹³

Radnóti írásaiban hasonló megnyilatkozásokat aligha találunk.¹⁴

***

(*A katolikus identitás kérdése*) Sík Sándor, noha élete végéig megőrizte Prohászka szellemi hatását, irodalom-felfogásában a harmincas évekre túllépett a fehérvári püspök művészetszemléletén. 1935-ben megjelent tanulmányában a katolikus irodalom fogalmát már egy autonóm irodalom-fogalomra építette. „A művészet a szépség birodalma – írja -, egészen külön világ, amely lényege szerint minden mástól különbözik, önmagán kívül mással nem mérhető és csak önmagából érthető meg.”¹⁵ Az író köti erkölcsi parancs tehát pusztán az, hogy azt mondja, amit lát, azt fejezze ki, amit érez megalkuvás és színlelés nélkül. Szerinte tehát a műalkotás erkölcsisége nem a *min*, hanem a *hogyanon* fordul: „A mű erkölcsi tartalma a közeledés módjától függ, az írónak az erkölcsi világrenddel szemben elfoglalt attitűdjétől. [...] A mű erkölcsisége az ő tökéletessége.”¹⁶ Sík tehát egy olyan katolikus irodalomszemlélet körvonalait vázolja fel tanulmányában, mely lehetőséget adott a konzervatív kritika számára is az irodalmi művek erkölcsiségére vonatkozó tételének újragondolására. Ekkorra Sík már jócskán eltávolodott Prohászka irodalmon kívül álló morális alapokra épített művészetfilozófiájától. Tanulmányának lábjegyzetében (Karl Rahner „anonim kereszténység”-ről vallott nézetét előlegezve) az irodalmi értelemben vett katolicitás fogalmának radikális kiterjesztésére is utalást tesz: „A katolikus tanítás szerint az egyház lelkéhez tartozik (tehát *valójában katolikus*) mindenki, aki jóhiszeműen szolgálja az Istent úgy, amint hite szerint az Isten kívánja. Ez megmagyarázza, miért érezzük sokkal

¹³ Sík Sándor, *Kiss József*, Élet, 1923/22, 486. Figyelembe véve Sík Sándor személyiségét és pályájának egészét, igen erős túlzásnak érzem Schein Gábor minősítését, aki Kiss József költészetének recepciója kapcsán jegyzi meg: „E fogadtatás legvisszataszítóbb jelenetére 1923-ban került sor, amikor Sík Sándort épp Kiss József helyére választották meg a Kisfaludy Társaság tagjává, és székfoglaló előadásában a Társaság szokásai szerint 1921-ben elhunyt elődjéről emlékezett meg, bepillantást engedve huszadik századi rémtörténetünk lelki bugyraiba, s egyben megelőlegezve a világnézeti kritika két és fél évtizeddel későbbi tónusait is[.]” (SCHEIN Gábor, *Az irodalmi modernizáció pillanatfelvétele a Nyugat megindulásakor = Űő, Traditio. Folytatás és áruulás*, i. m., 39.)

¹⁴ Bár Vári György Ferencz Győző monográfiájáról írott kritikájában Radnóti Sík Sándorhoz 1942. január 28-án, Horváth Bélának a Vigiliában megjelent antiszemita támadása után írt leveléről szóló elemzése mintha ilyen értelmezést is lehetővé tenne. (VÁRI György, *Aki nem száll gépen fölébe. Ferencz Győző: Radnóti Miklós élete és költészete*, Jelenkor, 2007/2, 211-212.)

¹⁵ Sík Sándor, *A katolikus irodalom problémájához. Egyetemesség és forma*, Vigilia, 1935/2, 9.

¹⁶ *I. m.*, 12.

katolikusabbnak nem egy tiszteletreméltó protestáns, sőt zsidó író, mint azokat, akik katolikusnak vannak ugyan anyakönyvelve, de életükben és művészetükben a katolikumnak nyoma sincs, vagy akik katolikusnak vallják ugyan magukat, de írásaikban a katolikumnak csak halvány sejtelmét, nem egyszer valóságos paródiáját adják.”¹⁷

Ebbe a „katolikus irodalom”-konceptióba, melybe a magyar irodalom számos alkotása és életműve beilleszthető, valóban beletartozónak érzem Radnóti költészetét, különösen utolsó korszakának verseit, noha a magam részéről osztom Rónay György megállapítását is, aki szerint Radnóti költészetében nem található „fülbemászó katolikus hangot”.¹⁸ Annak ellenére ugyanis, hogy ismerjük vallomásait saját katolikus hitéről, s már több színvonalas tanulmány is vizsgálta verseinek biblikus motívumait, spiritualizmusának sajátosságait, ahhoz, hogy költészetét meggyőzően el tudjuk helyezni a katolikus, vagy általában keresztény irodalom keretein belül, a fentebbiek mellett figyelembe kellene venni (Radnóti költészetének központi motívumaként szereplő) saját halálához, s – ezzel szoros összefüggésben – saját gyilkos korához való viszonyát is. Radnóti válaszai, véleményem szerint, összetettebbek annál, semhogy líráját problémátlanul a „katolikus költészet” (önmagában is nehezen meghatározható) kategóriájába sorolhatnánk. Ahhoz a katolikus költészethez, mely a századforduló politikai katolicizmusából nőtt ki, s melynek leginkább figyelemre méltó képviselői Harsányi Lajos, Sík Sándor és Mécs László, Radnóti lírájának nincs köze. Noha professzorának, atyai barátjának költészetéről naplójában is elismerőleg nyilatkozik („A Magányos virrasztó volt az első verseskönyve, amit igazán szeretek s azóta egyre szebbeket ír.” – írja Síkról¹⁹), Mécs László líranyelvét viszont szellemes naplóbejegyzésben figurázza ki.²⁰ Más a helyzet, ha Babits költészetének és újklasszicizmusának hatását vizsgáljuk, s újklasszicizmusának azt a szemléletbeli alapját tekintjük, mely Babits – Sík felfogásával is rokon²¹ - katolicitás-fogalmának is a lényegét jelenti. Ez a katolicitás-fogalom ugyanis, a szó etimológiai jelentéséből fakadó egyetemesség-igényt jelent, melynek értelmében a költő elzárkózott minden felekezetiiségtől (a katolikustól is) és minden részlegességtől. Ebben a metafizikai alapú egyetemesség-eszmében gyökerezik a kései Babits irodalomszemlélete is. Minden bizonnyal nem véletlen, hogy mindkét életmű utolsó alkotásainak egyikében az ószövetségi próféták alakja elevenedik meg. De épp ezért is tanulságos Beney Zsuzsának a

---

¹⁷ I. m., 15.

¹⁸ Idézi MELCZER Tibor, „Ha minden összetört...”. *Radnóti Miklós költészete utolsó verseinek tükrében*, Argumentum Kiadó, Bp., 173.

¹⁹ RADNÓTI Miklós, *Napló*, i. m., 51.

²⁰ I. m., 145-147.

²¹ Ezzel kapcsolatban: SZÉNÁSI Zoltán, *Sík Sándor „katolikus irodalom”-konceptiója*, <http://epika.web.elte.hu/doktor/SzenasiZoltan.pdf>

Nyolcadik ecloga kapcsán tett megállapítása: „A düh, a harag, a bosszú ótestamentumi istenét próbálja itt jézusi szelídség Országával összebékíteni. Nem tudjuk megítélni, hogy sóvárgó, égető vágyból-e, vagy azért, hogy a próféták hite mellett annak a másik, felmentő, megbocsátó hitnek lélektani igényét is beteljesítse. Akárhogy is – Radnóti soha nem kerül közelebb ősei hitéhez, s ami legalább ennyire fontos: ősei látásmódjához, mint ebben a költeményben”²² Ez viszont egy másik kontextust is kijelöl Radnóti költészete számára: a magyar-zsidó irodalomét.

***

(*A magyarságtudat kérdése*) 1940-ben a *Katolikus írók új magyar kalauzában* megjelent Sík 1935-ös tanulmányának egy bővített és átszerkesztett változata is. Ebben Sík a katolikus irodalom fogalmát elemezve bevezeti a „magyarság elvét” is. A nemzeti problematikájának bevonása a katolikus irodalom fogalmának tárgyalásába azonban az ő esetében nem a politikai diskurzusnak tett valós vagy látszólagos kedvezmény. A nemzethez (mint nyelvi-történeti-kulturális közösséghez) tartozás nála az alkotó és a befogadó oldalán is összekapcsolódik a nyelviség problematikájával, s ezen keresztül a magyar katolikus irodalom hagyománykeresésével. Ez a megközelítés alkalmasnak bizonyult arra, hogy a személyes érintettségnek egy defenzív álláspontjáról a politikai diskurzus által az irodalommal szemben felállított „nemzeti” követelményének új értelmet adjon: „Az irodalom tehát legfelsőbb mivoltánál fogva szükségképpen nemzeti jelenség. Ez az irodalom mivoltával összefüggő tény, és nem követelmény. Az íróval szemben követelésként állítani fel, hogy »nemzeti« legyen, éppen olyan felesleges és értelmetlen kívánság volna, mint az almafától azt kívánni, hogy almafa legyen.”²³ Ebből pedig egyértelműen következik, hogy az író magyarsága nem tehető függővé a származástól: „Tökéletes művészet magyar nyelven csak magyar lélekből jöhet; tökéletes magyar nyelven megírt, igazán művészi alkotás a magyar léleknek legcsalhatatlanabb bizonyossága, sokkal biztosabb, mint a származási adatok.”²⁴ Ezek mögött a fejtegetések mögött minden bizonnyal nemcsak saját katolikus költészetének és magyarságának az igazolását sejthetjük, hanem Radnótinak, Szerb Antalnak, Vas Istvánnak és másoknak az életművével és sorsával való számvetést is.

1939 decemberében keletkezett Sík *Családfa* című verse:

Bizony a vér se szín turáni:
Kerülközött egy-egy Gvadányi,

²² BENEY Zsuzsa, *Radnóti angyalai*, It, 1996/1, 199-200.

²³ Sík Sándor, *Irodalom és katolicizmus* = DR. ALMÁSY József (szerk.), *Katolikus írók új magyar kalauza*, Bp., Ardói Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, é. n. [1940], 299.

²⁴ *I. m.*, 300.

Pázmány neméből németek,
Egy Zrínyi is, ki hősi horvát
Rögön emelte daca tornyát,
Volt rác is, tót is, egy sereg,
Mint ama Petrovics-gyerek.

Volt közte hős, volt áruló is,
Akadt egy-két cigány zsidó is,
Börtönt is ült nem egy üköm.
Nyugtalan nép! ki tehet róla!
Enyéim, s Isten a tudója:
E sokgöcsörtű dús tövön
Bútt napvilágra csepp gyököm.

S ha tudakolnád nagyapámat,
Ki megnyitotta szóra számat,
S ha kérdeznéd apámuram:
Amaz Mihály, a nagy Merengő,
A sasok útját túlkerengő,
S az apám János, színarany,
A pecsétgyűrűm tőle van.

Ím a családom, ím a vérem.
Szavam elállja a szemérem,
Hogy így kiadtam mindenem,
De mindent rajtuk át öleltem,
Lelkükből lelkezett a lelkem,
És Istenük az Istenem.
Más őszömet nem ismerem.

Az idézett versrészlet utolsó sora mintha Radnóti egyik korai versét idézné: „Az őseimet elfelejtettem [...]” (*Csendes sorok, lehajtott fejjel*). A *Családfa* magyarságszemlélete már lényegében megegyezik Sík később publikált tanulmányáéval, hisz nem a származást („Bizony a vér se szín turáni”) tekinti a magyarsághoz való tartozás kritériumának, hanem a történeti, kulturális és nyelvi közösséget. Az ekképp elgondolt, s lényegében virtuális közösséghez tartozás történeti perspektívája szempontjából lesz az identitás szerveződés nélkülözhetetlen része az ősök kiválasztása. Sík költőket sorol, mintegy önigazolásként is, akik annak ellenére részei a nemzeti irodalom kánonjának, hogy „vér szerinti” származásuk szerint nem magyarok. Az említett naplóbejegyzés tanúsága szerint Radnóti ismerte és nagyra értékelte ezt a Sík-verset²⁵ s magyarságtudatának formálódására is hatással volt. „A »Mi a magyar?«-vita elfajulásáról és túltengéséről esik szó – olvashatjuk szintén Radnóti naplójában

---

²⁵ „Sík Sándor érkezett meg reggel a nyaralásból, délben a rendházban találkoztunk. Barnára sült, fiatal, lelkes. A veletöltött óra egészen felfrissített. 24 verssel és 150 oldal esztétikával érkezett haza: Néhány remek verset olvasott föl: egyet nekünk írt, a Szegedi Fiatalok-nak. A »Családfa« csodálatosan sikerült.” (RADNÓTI Miklós, *Napló*, i. m., 51.)

- Ezt mondom: Mi a magyar? Olvassátok Aranyt és *Petrovicsot*. Megtudjátok. És írjatok magyarul, becsületesen, azok magyar művek lesznek.”²⁶ Arany és Petőfi (Petrovicsként, mint a Sík-versben) említése tehát nem a nemzeti klasszicizmus hagyománykeresésének a jele Radnótinál, mint ahogy azt Vári György feltételezi.²⁷ Sokkal inkább a külső kényszer (a korszak politikai antiszemitizmusa, a zsidótörvények) által megrendített identitástudat válságából induló keresés eredménye, melynek célja az új önazonosság megtalálása, újrateemtése, azon a területen, ahol a támadás érte: a származás, de már nem vér szerinti, hanem történeti és kulturális nézőpontból tekintett leszármazás területén. Az idézett naplórészlet s a Komlós-levélben leírt rokonsági sor az adott politikai diskurzus által képviselt, kirekesztő magyarságtudattal és a különböző disszimilációs törekvésekkel szemben egy etnikailag, kulturálisan és vallásilag sokszínű és toleráns nemzetfogalom igényéről is szól.

***

Dolgozatomban Radnóti Miklós és Sík Sándor zsidó és katolikus identitásának és magyarságtudatának az elemzése során az adott történelmi korszak kihívásaira adott, sok részletében hasonló válaszaikat emeltem ki. A hasonlóság ellenére azonban, túl az élettörténetek lényegesen eltérő végkifejletén, fontos különbségek is vannak. Sík Sándor esetében ugyanis a gyermekkorától kialakított vallási és nemzeti identitástudat a második világháború és az azzal összefüggő események hatására válságba került ugyan, pályája azonban 1945 után – idővel a politikai hatalom által leszűkített és szabályozott térben is – háború előtti szellemben folytatódott. Radnóti identitásképlete eltér ettől, s nemcsak az erőszakos halál életpályát korán lezáró ténye miatt, hanem a Síkétől eltérő szocializációja miatt is. Az ő esetében zsidó származásának és választott katolikus magyarságának feszültségében formálódó önazonosságtudata sokkal inkább egy olyan identitásalakzatként írható le, melyet döntően meghatároztak az asszimiláció során felszínre kerülő ellentmondások és feszültségek.²⁸ De akárhogy is értelmezzük Radnóti önazonosságtudatát, bori noteszének bejegyzése szerint is önmagát magyar költőnek vallja. S mi mást mondhatnánk mi ehhez képest?

---

²⁶ RADNÓTI Miklós, *Napló*, i. m., 138.

²⁷ VÁRI György, *Aki nem száll gépen fölébe*, i. m., 209.

²⁸ Kovács András hasonló eseteket vizsgálva „másodlagos identitás”-ról beszél, mely értelmezése szerint a tradícióból fakadó identitással szemben az asszimiláció során kialakuló feszültségek, konfliktusok, az asszimiláció ellenére érzékelt antiszemitizmus hatására alakul ki [...]” (KOVÁCS András, *Asszimiláció, antiszemitizmus, identitás*, i. m., 70.)